

Universitatea „Ovidius” Constanța
Facultatea de Litere

TEZĂ DE DOCTORAT

PERICLE MARTINESCU. STUDIU MONOGRAFIC
REZUMAT

Conducător științific:
profesor univ. dr. Dumitru Tiutiuca

Doctorand: MIHAELA OCHEȘEL (MATACHE)

Constanța
2013

**“Dacă aş fi murit la 36 de ani, ca
Rafael, poate aş fi ocupat un loc în
Istoria literaturii”.**

PERICLE MARTINESCU, VISUL CAVALERULUI

Teza *Pericle Martinescu. Studiu monografic* constituie rezultatul unei abordări a operei scriitorului propus din perspectiva relației existente între diversele forme ale prozei memorialistice, ale creației literare (poezie, proză, roman) și ale abordării criticii. Lucrarea se adresează atât istoricilor și criticilor literari, cât și publicului larg, interesat de scrierile acestui autor. De asemenea, studiul monografic oferă informații, mai puțin cunoscute până la această dată, unele inedite, în legătură cu realitatea socio-politică și culturală, prin implicarea directă a scriitorului.

Într-o încercare de abordare a fenomenologiei literare, nu am ignorat analiza corpusului de texte care ilustrează seismele sociale, dar și evoluția personală a instanței auctoriale. Precizăm faptul că studiul nostru urmărește îndeosebi creațiile reprezentative ale prozei subiective, cu trimiteri la literatura română și europeană, ținând cont de coexistența celor două perspective, sincronică și diacronică, privind evoluția formei de manifestare a genurilor literare.

Obiectul tezei noastre de doctorat îl constituie, așadar, prezentarea de tip monografic a vieții și, îndeosebi, a operei lui Pericle Martinescu. Punctul nostru de plecare este metoda holistică de tip lovinescian sau călinescian, urmărind evoluția unei personalități aparținând literaturii, astfel încât dimensiunea biografică să se reflecte în structura de adâncime a operei. Înțelegând că segmentul biografic al unui studiu de tip monografic implică o intensă activitate de documentare, am păstrat paradigma consacrată de George Călinescu (*Viața lui Mihai Eminescu*, 1932; *Viața lui Ion Creangă*, 1938); prin urmare am considerat, în cazul scriitorului care face obiectul cercetării noastre, că ne putem folosi de toate sursele de informare disponibilă, fără a ignora documentele de tip ipotetic. În contextul studiului de tip monografic, elementele autoreferențiale propuse de scriitura diaristică au rolul de a orienta lectorul spre o receptare dirijată care nu exclude posibile conexiuni între faptul istoric, social, politic și transformarea lor estetică.

Elementele de critică și teorie literară sunt prezentate în toate cele trei capitole, de-a lungul întregii lucrări, ca repere pentru analiza noastră, la care se adaugă un corpus de texte, cele mai multe inedite, semnificative pentru contribuția autorului la extinderea și

diversificarea formelor literare. Efortul vizează vidul de informație, absența unor studii complexe despre creația lui Pericle Martinescu; în consecință am orientat cercetarea noastră spre valorificarea unor observații puse în circulație în lumea ideilor literare, încercând să realizăm conexiunile necesare între minimum de informație existentă și aprecierile proprii în legătură cu fiecare volum al scriitorului.

Caracterul original al lucrării decurge din faptul că am valorificat, pentru prima dată, corespondența privată a scriitorului, existentă în colecția Antoanetei Martinescu, nepoata scriitorului.¹ Caracterul inovator al întreprinderii este dat de modul în care am propus ordonarea și interpretarea operei lui Pericle Martinescu, din perspectiva creatorului, a istoriei pe care o cunoaște în mod direct și o proiectează în imaginarul diaristic.

Resursele biografice menționate la sfârșit, evidențiază caracterul documentar al lucrării; în acest sens am ținut cont de studiile de specialitate, respectiv cele de teorie și critică literară, articolele apărute în presă, dicționare, dar și alte creații cu rol de reper pentru fenomenologia genurială căreia i se circumscriu.

Având în vedere contextele ideologice și politice pe care autorul longeviv le parcurge de-a lungul celor 75 de ani de creație (debutul literar coincide cu articolul redactat în revista *Gazeta Transilvaniei*, în anul 1928; ultima publicație, *Balada morții lui Edgar Poe*, apare în anul 2003), precizăm faptul că am încercat să ne delimităm de riscurile *partis-pris-urilor*, de inerentele formulări encomiastice induse de empatia oricărui cercetător față de obiectul supus analizei.

Dimensiunea științifică a lucrării este dată, cum am mai informat, de perspectiva unei abordări holistice care nu exclude însă rigoarea sistemică, la care se adaugă observații, aparținând unor domenii relativ recente de cercetare, cum ar fi discursul imagologic și culturalist. Înțelegând inconvenientele, foarte dificil de depășit, uneori insurmontabile ale abordării operei lui Pericle Martinescu, am recurs, înainte de toate, la o cercetare de tip tradițional. Metoda cvasi-pozitivistă reprezintă, pentru o bună parte a scrierilor lui Pericle Martinescu, soluția adecvată necesară comentării ori receptării acestora. I se adaugă tratarea intertextuală și cea hermeneutică, cu punctarea particularităților textelor ce oferă un univers literar propriu. Apelul la elemente ale criticii sociologice, ca și la analiza comparatistă - atunci când am considerat necesar - conferă tezei un caracter de complinire. Perspectiva teoretică

¹ În intervalul temporal 1970-2003, cu intermitență, Pericle Martinescu îi scrie nepotei sale Antoaneta Martinescu, aflată la Constanța, în posesia căreia se află un număr de 154 de scrisori și cărți poștale. Precizăm faptul că scriitorul are un număr mai mare de scrisori inedite, atât pentru specialiști, cât și pentru publicul larg, aflate într-o altă colecție privată. Statutul juridic al acestor documente nu a permis accesul nostru.

echilibrată, ne oferă argumente suficiente în susținerea judecăților de evaluare, deoarece, în fond, textul impune metoda (metode).

Termenii cheie utilizați de noi se circumscriu unor câmpuri semantice care au rolul de a evidenția coordonarea demersului. Terminologia pentru care am optat subliniază apartenența lucrării noastre la domeniul teorie literară: autobiografie, axiologic/anaxiologic, comunism, corespondență, eul jurnalier, epistolar, fenomenologie, *homo cogitans*, *homo duplex*, *homo politicus*, *homo viator*, intertextualitate, istorie, jurnal, literatură, memorie/antimemorie, metatext, mitologie, naratologie, scriere diaristică, roman, sincron/diacronic.

Actualitatea temei este pusă în evidență cu ajutorul unor referințe, citate, trimiteri și parafrazări ale memorialisticii, la care adăugăm faptul că în teză este valorificată, în premieră, corespondența literară.

Din punct de vedere structural, am organizat ideile în trei capitole. **Prima parte**, evidențiază caracterul hibrid al operei, situată la granița dintre memorialistică și ficțiune, fixând contextul politic, social și cultural din intervalul cuprins între anii 1936-1985, ținând seama atât de criteriul cronologic, dar și de cel tematic, fiind astfel surprinse evenimentele, care au marcat societatea românească în perioada respectivă. Aflat în dublă ipostază, cea de martor și cea de participant la derularea unei istorii pe care o dezaprobă, potrivit unui *weltanschauung* propriu unei instanțe auctoriale erudite, scriitorul devine o instanță creditabilă, reușind să transfigureze atmosfera de epocă prin depășirea simplei consemnări. De asemenea, sincretismul limbajelor, care alternează sau se intersectează, în mod echilibrat, subliniază caracterul unitar al operei, perspectivă centrată pe următoarele idei directoare *Adevăr-Dreptate-Libertate*. Viziunea monografică a tezei semnalează enciclopedismul propriu unui autor care și-a apropiat valorile culturii naționale și europene, asemenea gânditorilor umaniști. Astfel se explică prezența unor referințe livrești cum ar fi cele vizând opera și activitatea scriitorilor aparținând literaturii universale: Feodor Mihailovici Dostoievski, Johann Wolfgang Goethe, George Gordon Byron, George Orwell ș.a.. Acestora li se adaugă trimiteri, note, comentarii în legătură cu personalitatea autorilor interbelici dintre care nu lipsesc: Emil Cioran, Mircea Eliade, Nae Ionescu. Sunt prezentate și portretele unor personaje care au avut un rol important în devenirea istoriei naționale și a celei mondiale: Horia Sima, Mihail Sturdza, Mareșalul Antonescu, Hitler sau Stalin.

Dezvăluind aspecte ale vieții românești, Pericle Martinescu trăiește, în mod repetat, drama creatorului, nemulțumit de limitele propriei scriituri, dornic să realizeze, prin întreaga sa operă memorialistă un spectacol al existenței, cu toate neajunsurile ei, dublat de dimensiunea reflecției estetice. Personalitatea scriitorului evoluează pe coordonatele

intersectate ale propriei istorii, înțelegând prin aceasta individul, dar și istoria universală, respectiv fenomenologia socio-politică. Lectorul descoperă un scriitor aflat într-o continuă formare, interesat să tematizeze propriile percepții privind lumea românească interbelică, Mișcarea Legionară, abdicarea regelui Mihai sau efectele pe care le-a avut sovietizarea asupra României.

Seriozitatea și gravitatea, ca tot atâtea trăsături ale discursului diaristic, nu exclud umorul și limbajul colocvial, prin intermediul cărora se realizează detensionarea unor pasaje, dominate de un climax politic, dus până la limitele suportabilității. Inserția ritmică a elementelor de umor, întreținute intertextual de comentariul unor glume, permite afirmația că în scrierea de graniță, supusă cercetării noastre, se insinuează elemente de badinaj. Astfel, observațiile personale, subiective, despre evenimentele politice, sunt urmate de anecdote: „În Enciclopedia italiană (37 vol.) nu figurează Grecia, fiindcă Enciclopedia a fost tipărită înainte de 1940, an în care italienii au descoperit că Grecia există.”².

În volumul *Uraganul istoriei (1941-1945)- Bombe și boemă*, scriitorul numește *bancuri* două corpusuri textuale independente, de fapt niște speculații matematice, ecuații care iau în calcul anii importanți ai istoriei moderne și premoderne, cum ar fi: nașterea lui Napoleon sau a lui Hitler: „Ultimile două <bancuri> care circulă pe piață. Amândouă se exprimă prin cifre. Primul - între nașterea lui Napoleon și nașterea lui Hitler sunt o sută douăzeci și nouă de ani. Dacă această cifră se adună cu anul care a însemnat o dată importantă în viața lui Napoleon, se obține anul care a însemnat o dată importantă în viața lui Hitler”³. *Jurnalul* lui Pericle Martinescu face parte din literatura de sertar, apărută după căderea regimului totalitarist, conținând numeroase informații, care nu ar fi făcut posibilă tipărirea în intervalul temporal postbelic. Tematizarea comunismului evidențiază faptul că instanța auctorială depune mărturie despre o perioadă pe care a cunoscut-o în mod nemijlocit. Ideile directoare ale jurnalului evidențiază faptul că cei cincizeci de ani de comunism reprezintă cea mai tulburătoare perioadă din întreaga istorie națională. România intra sub influența nefastă a comunismului ateu, odată cu abdicarea regelui, iar noua politică de stat încerca să impună societății modelul sovietic, ateismul militant, remodelarea conștiințelor, așa cum o dovedește *Fenomenul Pitești*. Precaritatea, teama, teroarea și oroarea sunt trăsăturile unei perioade în care întreaga populație este condamnată la supunere.

Autenticitatea textelor diaristice derivă din poziția de martor și de participant la istoria aflată în derulare: “Nu sunt decât un martor al vremurilor. Toate însemnările din acest caiet

² Martinescu, P., *Uraganul istoriei - Pagini de jurnal intim - Anul 1940*, p.242.

³ Martinescu, P., *Uraganul istoriei (1941-1945), Bombe și boemă*, p.337.

dovedesc asta”⁴. Teama că organele de represiune vor acționa cu brutalitate asupra sa și a familiei îl determină să mărturisească, în repetate rânduri, că exprimarea sincerității, în perioada comunismului, este drastic sancționată: “Îmi dau seama cât de periculoasă este această poziție. Ea m-ar putea costa viața.”⁵. Cu toate acestea, diaristul este dispus să devină o victimă a Istoriei, să-și asume suferința, iar jurnalul său să se constituie într-o lecție pentru Viață, adresată, mai ales, posterității: “[...] un mesaj adecvat generațiilor viitoare ar fi acesta: <<Generații viitoare, feriți-vă de comuniști! Iată strigătul pe care vi-l adresează dintr-un fund de veac glasul unui om cinstit!”⁶. În lupta sa pentru dobândirea libertății, există o permanentă pendulare între refuz și acceptare, între contestarea regimului politic, exprimată doar în scris, și compromisul tăcerii autoimpuse, ca formă de acomodare.

Relația scriitorului cu Istoria permite lectorului reperarea unor ipostaze: cea de martor, participant, observator și victimă, căci Pericle Martinescu este unul dintre puținii scriitori și oameni de cultură români, care au fost contemporani cu schimbările naționale de-a lungul a trei regimuri politice diferite: interbelic, comunist, postdecembrist. Așa cum observăm, în urma cercetării întregii sale opere, acesta reușește să supraviețuiască vicisitudinilor istoriei, trecând dincolo de Politic în domeniul Artei și al Filozofiei, cum rezultă din recurența triadei *Adevăr-Dreptate-Libertate*, pe care o regăsim în arta poetică din finalul volumului *Visul cavalerului*: „Pe-al meu stindard sunt scrise trei litere: A.D.L./Numai lor le-am consacrat viața mea și roadele./Acele trei litere sunt pentru mine un crez:/Adevăr înseamnă prima și pentru el lucrez./Dreptate e a doua - din calea ei nu mă abat./Și-a treia-i Libertate, instinctul meu cel mai curat!”⁷. Recurența acestor laitmotive, fixate la nivel textual, prin procedeul abrevierii cu inițiale (A.D.L), contribuie la conturarea personalității scriitorului, dezvăluindu-i totodată dimensiunea umanistă, proprie marilor gânditori, care au reușit să își păstreze conștiința nemaculată, într-un context defavorabil și să evite astfel compromisul cu Istoria. În interviul pe care Pericle Martinescu i-l acordă lui George Arion în revista *România literară*, diaristul nonagenar dovedește umor, capacitatea de a face conexiuni între evenimente și lideri politici marcanți ai lumii, dar și abilitatea de a se integra pe piața ideilor cultural-literare, existentă după 1989. Acesta spune, referindu-se la similitudinile și vulnerabilitățile pe care le oferă vârsta: „Mă consider în întrecere cu Ronald Regan”⁸. Prezentând etapa interbelică, scriitorul subliniază faptul că anii `30 reprezintă o perioadă de *efervescență* culturală și

⁴ Martinescu, P., *7 ani cât 70*, p.441.

⁵ Ibidem.

⁶ Idem, p.442.

⁷ Martinescu, P., *Visul cavalerului*, p.156.

⁸ *România literară*, nr. 10/2003, pp. 16-17.

politică, în care se afirmă o generație *tânăără și activă*, care a fost însă eliminată din istorie tocmai în momentul în care ajungea la maturitate, când ar fi putut oferi României o operă de excepție. Numeroși membri ai acestei generații au ajuns victime ale detenției comuniste, iar alții și-au continuat creația în exil. Pericle Martinescu depune mărturie despre aceștia, mai ales despre cei pe care i-a cunoscut în mod direct: Eugen Ionescu, Mircea Eliade, Emil Cioran, Ștefan Baciuc, Horia Vintilă etc. Interviuul surprinde ipostazieri ale instanței auctoriale și fixează principalele coordonate ale scriiturii: „Sunteți un martor deosebit de prețios datorită acelor carnete faimoase în care ați consemnat întâmplări, ați descris personaje mai mult sau mai puțin cunoscute, ați creionat tabloul unei epoci terifiante; mai ales pentru intervalul 1948-1954 ați întocmit un document zguduitor, de o valoare inestimabilă”.⁹ În același interviu, alocutorul își face autoportretul care fixează mișcările interioare, temerile, inhibițiile, suferința, configurând astfel tabloul tăcerii nevăzute, ca reflex al vieții sociale, marcate de o istorie ostilă, al cărei tragism este transfigurat de creațiile sale literare. Putem considera rafinamentul stilistic drept o consecință a suferinței asumate: „jurnalul este creația cea mai interesantă din punct de vedere biografic și spiritual, fiindcă aici mă exprim pe mine însumi în mod foarte autentic și sincer.”¹⁰ Climatul de teroare, mărturisește scriitorul, se concretizează sub forma anchetelor Securității, sub forma proceselor de tip stalinist, a îndoctrînării prin învățământul politico-ideologic, pentru a culmina cu summum-ul dezumanizării din închisorile comuniste. Sintetizând, scriitorul oferă o definiție a intervalului temporal postbelic: „Acesta era climatul în țară după 1944, când a avut loc tragica și radicala răsturnare ideologică, politică și culturală.”¹¹ Cu alte cuvinte, imaginarul diaristic fixează, într-o singură frază, 50 de ani de istorie românească.

Anticomunismul nu exclude observațiile obiective asupra vieții culturale, conținând notații privitoare la faptul că în perioada respectivă au fost publicate creații poetice, teatrale și epice de valoare, deși presiunea ideologică nu a făcut posibilă apariția capodoperelor. În calitate de traducător, el subliniază că în perioada comunistă a existat și o circulație a operelor din literatura universală, deși scriitorii români, aflați în țară, nu au avut libertatea de a se exprima la adevărata valoare.

Cu toate că intervalul postdecembrist nu face obiectul scrierii diaristice aparținând lui Pericle Martinescu, acesta continuă să mediteze asupra factorului politic și istoric, oferind, în interviurile sale, reflecții pertinente, și anume că după anul 1990 se înregistrează o tendință

⁹ Ibidem

¹⁰ Ibidem

¹¹ Ibidem

compensatorie, o căutare a libertății cu orice preț; se scrie și se publică mult după criterii anaxiologice. Tot acest tablou este numit, într-un mod original, prin sintagma *dictatura libertatii*. Cu toate acestea, cultura română posttotalitaristă încearcă să refacă legătura cu cea interbelică, fără a nutri convingerea că va atinge aceleași cote valorice. În ciuda vulnerabilităților fizice, senectutea păstrează intactă înțelepciunea de a propune o prognoză optimistă pentru România, afirmând că această țară *nu va dispărea niciodată*, deși este posibil ca viitorul imprevizibil să ofere *aventuri* politice, care se vor transforma, în timp, într-o istorie cu evenimente *mai teribile* decât cele deja cunoscute.

În ciuda mefienței față de mutațiile înregistrate în societatea românească, de-a lungul diferitelor perioade din istorie, jurnalistul are conștiința unui *homo cogitans* situat fie în centrul evenimentelor, fie la masa de lucru, pentru a filtra evenimentele, deoarece el este omul implicat în relația cu timpul, oscilând între solitudine și dorința de a comunica. În consecință, cea mai mare parte a memorialisticii o reprezintă fenomenologia raportului dintre decidenții politici și majoritatea celor guvernați.

În cel de-al doilea capitol, *Opera*, am urmărit creația, în ansamblul ei, propunând sistematizarea, fiecare subcapitol fiind dedicat unei alte forme de expunere și unei alte formule estetice literare. Intitulat, *Romanul „Adolescenții de la Brașov”*, primul subcapitol se situează sub semnul celor două cuvinte-cheie: *dragoste* și *revoltă*. Menționăm că această carte poate fi abordată din perspectiva unui roman al cunoașterii, al iubirii, dar și ca un text bivalent, document și ficțiune. Uzând de perspectiva homodiegezei, personajul-narator, adolescentul Horia, face parte dintr-un scenariu epic, proiectat pe fundalul de epocă, reprezentat de liceul brașovean „Andrei Șaguna”. Deși există numeroase elemente autobiografice, autorul ține să precizeze, în volumul *Visul cavalerului*, că romanul nu este scris cu rolul de a fixa datele biografice, în ciuda unor similitudini. Având rolul unei arte poetice explicite, interviul acordat lui Dan Petrașincu în ziarul *Rampa*, în anul apariției romanului, 1936, conține intervenții, explicații, dezambiguizări în legătură cu *Adolescenții de la Brașov*: „Nu știu dacă e confesiune, dacă e document sau dacă e <<literatură propriu-zisă>>. Pot totuși preciza că e din toate câte ceva, și nu e nimic din toate astea. [...] Ceea ce am vrut să fac în acest roman a fost un act de bravură: de a fixa acțiunea în timp și în spațiu [...]”¹². Ecourile *trăirismului interbelic* nu sunt ignorate de romancierul ale cărui personaje sunt marcate de experiențele pe care le exteriorizează cu ajutorul unei retorici patetice. Complexitatea protagonistului, deopotrivă narator și actant, permite reperarea unor elemente

¹² Martinescu, P., op.cit., p.11.

subordonate conceptului de *douquijotism*, având în vedere crezul adolescentului, definit prin inocență și teribilism, cât și capacitatea de transfigurare a unei *realia* inconfortabile, cu ajutorul unei *utopia* la care aspiră eroul. Uzând de tehnicile romanului modern, instanța auctorială valorifică introspecția, analiza psihologică, detaliul semnificativ, acronia în alternanță cu cronologia, memoria afectivă și involuntară, simultaneizarea planului discursiv cu cel diegetic. G. Călinescu întâmpină acest roman într-un mod favorabil, subliniind capacitatea romancierului de a surprinde mutațiile psihologice înregistrate de personaje, care înfruntă drama pubertății: „Pentru evocarea acestei vârste, autorul are vibrație și simțul situațiilor lirice. Gestul nocturn al fetelor dintr-un dormitor de internat cărora colegii le fac o serenadă definește cu suavitate sufletul adolescent”¹³. Fără a dori o simplă retipărire a operei, intervenind asupra textului propriu-zis (apărut în anul 1936), Pericle Martinescu o reeditează în anul 1991. Comparând cele două ediții, între care există un interval temporal de 55 de ani, se observă transformările limbii române, dar și asumarea unui însemnat număr de neologisme, ceea ce ilustrează evoluția lingvistică a scriitorului (a epocii). Încercarea de restilizare se realizează prin renunțarea la elementele de prețiozitate discursivă. Recurența formelor adjectivale este eliminată, în cea de a doua ediție, a cărei scriitură face dovada simplității și a rafinamentului, prin proprietatea termenilor, care nu exclud însă valorificarea potențialului conotativ. Considerăm că *Adolescenții de la Brașov*, s-ar putea circumscrie *romanului ionic*, grație unor elemente proprii acestei tipologii: caracterul eterogen al lumii prezentate, focalizarea asupra spațiului interior, descoperirea subiectivității, dramatizarea existenței, formele pasionale ale sentimentului de iubire, relativizarea coordonatelor spațio-temporale, apropierea realității prin reflecție, caracterul discontinuu al povestirii, generat de memoria involuntară și de acronia narativă. Fără a renunța la formule consacrate de romanul tradițional, Pericle Martinescu valorifică posibilitățile epicii moderne, uzând, la nivel compozițional de inserția textului nonliterar în cel de tip ficțional; este vorba despre scrisorile în care liceanul Dav își motivează suicidul. Modernitatea romanului este confirmată și de opțiunea pentru tematizarea lumii citadine și pentru introducerea tipologiei intelectualului, toate acestea fiind considerate de Nicolae Manolescu trăsături definitorii ale ceea ce el numește, folosind o metaforă preluată din limbajul arhitectural, roman ionic.

Al doilea subcapitol, intitulat *Poetul: poezia între modele și căutarea sinelui* urmărește o altă coordonată a creației lui Pericle Martinescu, opera lirică. Textul poetic oscilează între două elemente antinomice, *realia* și *utopia*, sau între structuri cu valoare

¹³ Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Minerva, București, 1982, pp.966-967.

iconică, respectiv conotațiile de natură simbolică și mitologică. Deși contemporan cu Martin Heidegger, eul liric exclude pesimismul existențialist, opera sa rămânând o continuă căutare a sinelui, în limitele echilibrului interior, concretizată într-un mod expresiv și concentrat, de-a lungul celor două volume: *Sunt frate cu un fir de iarbă* (1941), respectiv, *Balada morții lui Edgar Poe* (2003). Construct poliedric, reunind o varietate asimetrică de teme și motive, primul volum de versuri poate fi înțeles ca o refacere metaforică a elementului autobiografic, sursă esențială de inspirație. Eclectismul tematic poate fi înțeles ca o dovadă a mobilității intelectuale de care dispune scriitorul, dar și o formă a gândirii moderne pentru care literatura se construiește din literatură, cu ajutorul intertextualității și al interculturalității. Unitatea volumului este dată de reinterpretarea miturilor, fără a exclude însă reflecții vizând dimensiunea sacră a existenței. Tematizarea istoriei este dublată de cea erotică, generând o permanentă valorificare a imaginarului cultural universal, înțeles ca o sumă a arhetipurilor, a căror structură presupune un conținut fluid și o formă constantă. Precizăm faptul că apariția scrierii a fost bine primită în epocă, așa cum rezultă din ceea ce notează, în presa vremii, Ștefan Cuciureanu sau Paul Lahovary. Cu toate acestea, urmează un interval în care opera lui Pericle Martinescu nu mai face obiectul de critică literară. Volumul intitulat *Balada morții lui Edgar Poe* este centrat pe două concepte-cheie: baladic și ermetic, fapt ce ilustrează sensibilitatea scriitorului român față de fluxul ideilor înregistrate în literatura americană, ca și în cea română. Observăm valorificarea tuturor posibilităților pe care le permite caracterul intergenural al formelor literare: păstrând cadrul fictiv, supranatural, de tip baladesc, poetul dezvoltă ample tablouri descriptive. Unitatea de viziune, reperabilă la nivelul întregii opere a lui Pericle Martinescu, pune în valoare ludicul dedublării pe care instanța auctorială o propune, în mod constant, atât la nivelul volumului de memorialistică, *Visul cavalerului*, unde comunicarea se realizează între un Ego și un Alter-ego, cât și la nivelul poemelor, acolo unde își substituie identitatea cu cea a lui Edgar Allan Poe, devenit inițiator, un personaj psihopomp, conducându-l pe mai tânărul cofrate în necunoscut: “Drum de pribegie/Prin astronomie”¹⁴. Descoperim în poemul *Balada morții lui Edgar Poe* versuri care dovedesc o bună cunoaștere a culturii de tip folcloric, dar și o temeinică apropiere a sistemelor filozofice consacrate: timpul este înțeles în dimensiunea lui relativă, este geometrizat căpătând o formă sferică, ceea ce induce sugestia că moartea înseamnă revenire la un punct care permite evoluția, astfel încât această experiență exclude sentimentul fatalității, deoarece presupune o altă formă a *viului*: „În ciclul tău, inclus/Rămâi și fi-vei pus/Pe tronul cel mai sus:/Un Viu din

¹⁴ Idem.

morți-adus”¹⁵. Creație hibridă, cu numeroase elemente biografice, vizând existența tumultuoasă a poetului american, *Balada morții lui Edgar Poe*, conține în structura de adâncime un nucleu simbolic, marcat de erudiție și forță vizionară, dar și evidenta vocație pentru inserțiile de tip intertextual și intercultural.

Cel de-al treilea subcapitol, *Istoricul și criticul: impactul impresionismului lovinescian*, aduce în discuție ipostaza de critic literar al lui Pericle Martinescu. Precizăm faptul că autorul menționat a scris următoarele volume, unde fixează portrete memorabile: *Figuri în filigran* și *Umbre pe pânza vremii*, la care se adăugă lucrările ce conțin cea mai mare parte a cronicilor, publicate în presa vremii: *Retroproiecții literare*, respectiv *Existențe și creații literare*. Monografia dedicată lui Costache Negri se impune prin rigoarea discursului și caracterul întemeiat al observațiilor, determinat de accesul la documente inedite, valorificate într-un mod adecvat. Vocația enciclopedismului, dorința de a cuprinde fenomenologia receptării liricii eminesciene stau la baza amplului volum intitulat: *Odissea editării “Poeziilor” lui Mihai Eminescu în prima sută de ani. 1884-1984*. Contemporan cu Eugen Lovinescu, Pericle Martinescu se circumscrie tendinței novatoare, fapt pentru care ar putea fi considerat un postlovinescian. Caracterul impresionist al formulărilor și subiectivizarea discursului atât în textele de critică literară, cât și în memorialistică ilustrează aderența acestuia la fluxul ideilor novatoare vehiculate în epocă. Atras de estetica impresionistă, criticul evită clișeele culturale, promovând o analiză pertinentă, originală, ce conține numeroase formulări de tip afectogen. Analiza operelor nu exclude viziunea biografică a scriitorilor vizați, obținându-se conexiuni inedite, cu privire la relația dintre epocă-istorie-creator. O altă trăsătură a criticii literare aparținând lui Pericle Martinescu este aceea că autorul investigat se situează în continuarea sistemului de valori interbelice, realizând astfel o legătură între epoci, nu un hiatus.

Textele din volumul *Retroproiecții literare*, reproduse din publicistica vremii, relevă faptul că instanța auctorială conservă contextul istoric, efervescența tinerei generații de intelectuali și *vibrația sufletească*, toate acestea având capacitatea de a genera interesul subiectivității receptoare pentru un interval istoric, marcat de complexități estetice și ideologice.

Volumul intitulat, *Existențe și creații literare* evidențiază rigoarea proprie teoreticianului care oferă informații bine structurate în legătură cu prezentarea conceptului și definirea lui, reprezentanții și operele semnificative, trăsăturile literaturii de tip memorialistic.

¹⁵ Martinescu, P., *Balada morții lui Edgar Poe*, Ed. Ex Ponto, 2003, p.15.

Remarcabila erudiție, proiecția evenimentului și a ideilor într-un plan filosofic îl determină să afirme că judecățile lui de valoare, propriile interpretări, implică o *dialectică interioară*.

Studiul *Costache Negri* aduce în atenția lectorului complexitatea unei personalități istorice și culturale, proiectate pe fundalul politic, social și literar al timpului; fiind o monografie, autorul valorifică dimensiunea biografică, relațiile personajului cu membri familiei, raporturile dintre acesta și contextul național, dar și cel european.

În legătură cu volumul *Odissea editării "Poeziilor" lui Mihai Eminescu în prima sută de ani. 1884-1984*, Z. Ornea, semnalează în articolul *Cum a fost editat Eminescu*, publicat în *România literară*, meritele autorului, apreciindu-i extraordinarul efort intelectual: „E un serviciu științific util și foarte merituos, chiar dacă, repet, partea analitică, sub raport textologic, a fiecărei ediții e, mărturisit, prea sumară, deși lucrurile esențiale se spun.”¹⁶.

Volumul *Umbre pe pânza vremii* este marcat de caracterul autoconfesiv și reprezintă, totodată, o formă de autocunoaștere; reflecțiile diaristului dublate de cele ale memorialistului îmbină, în proporții inegale, tehnicile descriptive, făcând să alterneze analiza cu liricitatea observațiilor. Numite *schife de portrete și episoade*, aceste segmente jurnaliere se caracterizează prin dualismul tehnic: pe de o parte, sunt folosite argumente, cu certă valoare documentară, pe de altă parte este cultivat metaforismul, ca principală sursă de exprimare.

Spre deosebire de alți critici literari, Pericle Martinescu evită formulările malițioase, cultivând o critică de apreciere, în care tonul pozitiv, formulările encomiastice și citatele favorabile sunt redundante, așa cum reiese din scrierea *Figuri în filigran*. Opera sa urmărește, în primul rând, recompunerea primei jumătăți a secolului al XX-lea, cu toate succesele ei literare, dar și cu limitele îndeosebi în plan ideologic. Existența unui comparatism *in nuce*, reperabil de-a lungul întregului studiu de critică literară, dovedește faptul că autorul face distincții între cultura occidentală și cea de tip marginal, aparținând, în general, spațiului est-european, aflată într-un proces de evoluție și într-o perpetuă încercare de surmontare a decalajelor. Scriitorul impune conceptul de tip interculturalist, numit de acesta *orgoliu*, ca trăsătură fundamentală a marilor culturi, în raport cu *marginalitatea* sau *periferia*.

În urma cercetărilor pe marginea studiilor de critică literară, observăm prezența principiilor impresionismului lovinescian: fiecare analiză, adnotare, comentariu sumar sau detaliat, constituie reflexul emoției inițiale, al impresiei, ca element generator de structuri lexicale afectogene și de imagini estetice. Astfel motivăm prezența unei scriituri subiective într-un text, a cărui condiție hibridă aspiră la statutul celui științific. Conștient de riscurile

¹⁶ Ornea, Z. *Cum a fost editat Eminescu*, *România literară*, nr.2/2001

uitării, se decide să recupereze articolele publicate în periodice, mizând pe pragmatismul însumării acestora într-un volum, fapt ce ilustrează intenția de a veni în sprijinul lectoratului și al receptării propriei opere. Dacă în jurnale apar numeroase mărturisiri, în care își minimalizează talentul, creativitatea, valoarea sa ca scriitor, observăm, în volumele de critică, că autorul adoptă un alt registru, își recâștigă încrederea în sine, asumându-și, cu o anumită emfază, meritul de a fi promovat în cultura română operele unor scriitori, precum: Andre Malraux, William Faulkner, Nikos Kazantzakis, Luís Vaz de Camões, Yasumari Kawabata etc. Sunt cărți ce generează idei care vor face subiectul unor dezbateri publice, în intervalul postdecembrist, ținând cont de faptul că, la data publicării, ideile respective aveau un caracter subversiv față de discursul de tip propagandistic.

În cel de-al patrulea subcapitol, *Literatura de frontieră - granița dintre document și beletristică*, am încercat o prezentare a textului jurnalier, având ca suport, generalizat toate creațiile diaristice publicate. Pornind de la o serie de studii cu caracter teoretic, ținând cont de evoluția genului memorialistic am observat că elemente definitorii pentru scriitura jurnalieră permit apropierea de stilul beletristic, de retorica expresivității, în care sincretismul stilurilor, al genurilor și al formelor pune în evidență principiul autenticității, ca o invariabilă prin care literatura națională poate accede la universalitate. Cercetând scrierile memorialistice, am constatat că modestia auctorială reprezintă o constantă a confesiunilor, deoarece autorul își exprimă îndoiala, în repetate rânduri, față de presupusa valoarea a propriei opere, minimalizând orice posibilitate ca posteritatea să fie tentată de conținutul ideatic și de expresivitatea creațiilor sale. Cele cinci volume, *Confesiune patetică (1936-1939) - Vulcanul iubirii; Uraganul istoriei - Pagini de jurnal intim - Anul 1940; Uraganul istoriei - Pagini de jurnal intim - Anul 1941-1945, Bombe și boemă; 7 ani cât 70 (1948-1954) - sau Jurnal intermitent (1945-1947),(1964-1985)*, se încadrează în diaristica de sertar, având în vedere faptul că, nici la data aceasta (2013), opera nu a fost editată integral, făcând parte din proiectul editurii Ex Ponto. Literatura de sertar este un domeniu inedit, având în vedere faptul că niciunul dintre jurnalele sale nu au fost publicate înainte de anul 1989. Interesul lectoratului pentru formele literare de graniță care transmit informații interzise timp de o jumătate de secol justifică demersul nostru. Scrierile memorialistice ale autorilor care au refuzat sau nu au putut să își publice opera, în condițiile unui regim politic totalitar, marcat de conivențe și duplicitate, se constituie într-un alt argument al abordării. Jurnalul operează, în plan filozofic, cu o alternanță între conceptele de temporalitate și atemporalitate, asociindu-i celui dintâi domeniile politic și social, iar celui de-al doilea domeniul literar și cultural; cele două

perspective sunt proiectate într-o dimensiune supratemporală, ceea ce conferă discursului, în anumite pagini, uneori, o percepție metafizică.

Fără a își impune un program de lucru, diaristul notează evenimentele în funcție de dispoziția personală, intensitatea percepției, starea fizică și psihică, starea de precaritate financiară, starea de solitudine, experiențele erotice, eșuate sau împlinite. Un aspect important al operei îl reprezintă dimensiunea documentară prin care sunt fixate relațiile cu personalitățile marcante, ca Emil Cioran, Nae Ionescu, G. Călinescu, Mircea Eliade ș.a. În articolul intitulat *Un jurnal sentimental și politic*, publicat în *România literară*, Al. Săndulescu fixează particularitățile definitorii ale scriitorului și omului Pericle Martinescu. Apreciind cultura vastă și spiritul rafinat al acestuia, caracterul boem și temperamentul pasional, ca tot atâtea trăsături care îl atașează *generației* din 1927, autorul articolului oferă deopotrivă date cu caracter biografic, dar și elemente definitorii pentru portretul psihologic. Meloman incurabil, scriitorul este un solitar, romantic, ce se impune prin seducția intelectuală și ilustrează o tipologie, în care se regăsesc deopotrivă trăsăturile unui Don Juan, dar și elemente ale donquijotismului. „Jurnalul are pentru rolul <<de confesor, de frate, de prieten, căruia îi împărtășește cu sinceritate bucuriile și tristețile lui și se ușurează>>”¹⁷. Caracterul de graniță al scrierii diaristice este intuit și de Al. Săndulescu, care afirma că *Jurnalul* poate fi receptat *ca un roman indirect*.

Recunoaștem, la nivelul întregii sale creații memorialistice, teme și motive recurente: erosul, solitudinea, călătoria, scepticismul politic, ca tot atâtea surse ale unui complex de stări, ce oscilează între două extreme: extaz și decepție. O altă observație se referă la interesul pentru evocarea trecutului național sau personal, fără a fi exclusă prezentarea evenimentelor contemporane autorului, astfel încât dinamica sincroniei și a diacroniei este fixată, în plan stilistic, printr-o constantă alternată a perspectivelor.

Al cincilea subcapitol intitulat, *Inflația eului - Visul Cavalerului*, propune abordarea unui text autobiografic. În acest volum, dialogul dintre cele două personaje alegorice Ego și Alter-ego dezvăluie crezul scriitorului în legătură cu posibilitatea de a se exprima într-o perioadă istorică marcată de interdicții: „N-am nici libertatea, nici curajul să vorbesc, așa cum s-ar cuveni, despre prezent. Chiar cele ce am relatat până acum au fost adevăruri dezvăluite numai pe jumătate, rostite cu lacătul la gură, căci Adevărul întreg niciodată - și cu atât mai puțin azi! Nu poate fi pus în lumină”¹⁸. Personajul numit Ego afirmă că a fost implicat, de-a lungul existenței sale, în numeroase experiențe *trupești și sufletești*, considerându-se însă o

¹⁷ http://www.romlit.ro/un_jurnal_sentimental_i_politic

¹⁸ Martinescu, P., *Visul cavalerului*, Editura Ex Ponto, 1998, pp.148-149.

ființă dezamăgită de istorie, un om *trădat*, în ceea ce reprezintă aspirații, idealuri, socio-politice. Referitor la metodele literare, mărturisește că a preferat autenticitatea, evitând orice formă de înfrumusețare a biografiei ca falsificare a existenței. Mărturisirile reprezintă adevăruri spuse *pe jumătate*, deoarece regimul comunist nu permitea ca adevărul să fie rostit în mod public și constituie subiectul unei proze autobiografice.

Fluiditatea discursului memorialistic include alternanța relatării cu cea a interpretării, prin schimbul de replici existent între cele două instanțe textual. Interesat de valorificarea elementelor referențiale, scriitorul încearcă recuperarea experiențelor trăite, cu scopul de a transmite informații privind istoria recentă, modul de viață, existența ca atare, cu referiri la perioadele interbelică și totalitaristă, uzând de tehnica colajului, deoarece tablourile descrise sunt disperate, aparținând unor momente și împrejurări diferite. Scriere autobiografică, lucrarea menționată selectează secvențe activate de fluxul memoriei involuntare. Personajul alegoric, numit Ego, aflat în dialog cu Alter Ego, își asumă rolul de a rememora, deoarece acesta prezintă, fie și fragmentar, secvențele decupate din propriul trecut.

Subcapitolul șase, cu titlul, *Excursie în Ciclade - jurnal de călătorie*, tematizează existența umană din perspectiva unei *touristica*, scriitorul aflându-se în ipostaza *homo viator*. Deși a călătorit în mai multe țări, se simte atras de peisajul și de cultura elenă, fapt ilustrat de apariția volumului. Scopul declarat al scrierii este acela de a oferi reperele unei călătorii imaginare, printr-o provocare de tip *livresc*, ceea ce presupune un lector interesat de asumarea mesajului literar. Impresionat de siturile arheologice, autorul, în ipostaza de erudit, cunoscător al antichității elene, descoperă forme de comunicare nebanuite în peisajul definit, la nivelul discursului jurnalier, în modul următor: *epopeea hieratică a pietrelor*. Ieșirea din spațiul matricial reprezintă un moment semnificativ, inclus în ceremonialul călătoriei, pe care autorul, în ipostaza de *homo viator*, îl pregătește cu aplicație, îl trăiește cu intensitate și îl parcurge cu aviditatea ființei dornice să își depășească limitele gnoseologice. Din punctul său de vedere, călătoria pe apă reprezintă forma cea mai atrăgătoare de a ajunge în Grecia. Incluse în imaginarul jurnalier, elementele primordiale, pământul, apa, aerul, echivalează cu tot atâtea forme ale *drumului*, prin care omul trece din etapa de *necunoscător*, în cea de *inițiat*, într-o altă lume, străină până atunci lui. *Excursie în Ciclade* se transformă, potrivit afirmației sale, într-o invitație la *contemplație și visare*, o constantă a scrierilor sale, deoarece Pericle Martinescu este atras de cunoașterea directă a spațiului prin călătorie și a timpului, prin implicarea în istorie.

În **capitolul trei**, *Epistolarum: efectele taumaturgice ale scrisului*, am proiectat o perspectiva radiografică pentru întreaga corespondență a autorului, ceea ce ne-a permis

abordarea sistemului de idei, rezultat al unei complexe personalități, aflate într-o relație lucidă, deși uneori tensionată, conflictuală sau tolerantă cu sine și cu existența. Prin tratarea tematică și analitică a celor 154 de scrisori, am descoperit că o constantă a corespondenței o reprezintă mărturisirile ce conțin elementele veritabile unei poetici a confesiunii, cu scopul de a își exprima neliniștile în legătura cu neputința de a mai scrie, dificultatea publicării unei cărți în timpul regimului comunist. Multe dintre epistole fac referire la călătoriile întreprinse de scriitor, atât în țară, cât și în străinătate. Dacă *voiajul* reprezintă o supratemă, din scrisorile sale nu lipsesc dezbaterile pe marginea contextului istoric și politic, fiind inserate simultan detalii referitoare la viața de familie, la actul creației, la disconfortul cauzat de vârstă și boală, cât și reflecții despre solitudine, toate acestea acutizându-se în ultima parte a vieții. Elementele biografice, recurente în corespondență, conțin numeroase date privind familia, rudele apropiate sau îndepărtate ale scriitorului ca și moartea unora dintre acestea este semnalată cu ajutorul unor reflecții privind implacabilul moment. Policentrismul, ca element redundant al epistolelor sale, permite reperarea unor toposuri, pe o posibilă hartă de geografie afectivă, ce cuprinde Viișoara natală, Constanța anilor de gimnaziu, Brașovul adolescenței și Bucureștiul boemei literare. Orașul de la malul mării respiră ecouri ale antichității tomitane, asociate cu infinitul acvatic, satul dobrogean reprezintă întoarcerea la origini, cât și forța teluricului, iar atmosfera orașului Brașov evocă anii adolescenței, fiind, totodată, o sursă de inspirație pentru roman. Scriitorul descoperă un alt centru afectiv - capitala țării - locul unde va trăi cea mai mare parte a vieții, își va întemeia o familie și va face carieră. Aici simte nevoia să revină, deoarece îi oferă sentimentul protecției și al confortului, fiind în contrast cu celelalte zone ale țării, față de care există un evident decalaj de civilizație.

De numele lui Pericle Martinescu se leagă o operă, antumă și postumă, dar și o istorie, pe care diaristul o surprinde cu regularitate sau cu intermitență sub forma unei autentice literaturi de sertar, până în septembrie 1989. Participant activ, martor și victimă ale Istoriei, boem, *admirator al frumuseții feminine*¹⁹, fără a abandona reflecția filozofică, politică și culturală, scriitorul, trăiește intens, cu pasiune sau cu deznădejde, evenimente marcante. Paginile sale de jurnal relevă un autor cu talent memorialistic de tip intelectual.

Prin această lucrare am încercat să evidențiem o personalitate rămasă în cvasianonimat, deși toate publicațiile compun imaginea unui scriitor complex, care se cere descoperit, având în vedere faptul că imaginea *omului*, care a fost martorul istoriei românești

¹⁹ Săndulescu, Al., *România literară*, nr.10/ 2003 [http://www.romlit.ro/un_jurnal_sentimental_i_politic]

aproape un secol, este dublată de cea a unui artist care a știut să transfigureze, cu modalitățile specifice, această lume.

Teza reprezintă o etapă în ceea ce privește cercetarea operei scriitorului studiat, căci nu avem pretenția unei interpretări exhaustive. Avem conștiința limitelor, de altfel inerente oricărei forme de cercetare. De aceea, menționăm că soluțiile avansate de noi angajează o deschidere spre cercetarea ulterioară fenomenologiei literare românești, așa cum este ilustrată de o creație complexă ce cuprinde un interval temporal semnificativ.

În concluzie, lucrarea cu titlul *Pericle Martinescu. Studiu monografic*, poate avea în vedere lărgirea canonului propus de literatura română modernă, prin editarea profesională a întregii opere, inclusiv a corespondenței.

BIBLIOGRAFIE

Bibliografia operei

- Martinescu, Pericle, *Adolescenții de la Brașov*, roman, Ed. Adevărul, București, 1936, editia a II-a, Ed. Callisto, Brașov, 1991
- Martinescu, Pericle, *Sunt frate cu un fir de iarbă*, poeme, București, 1941
- Martinescu, Pericle, *Costache Negri*, monografie, Ed. Tineretului, București, 1966.
- Martinescu, Pericle, *Retroproiecții literare*, Ed. Cartea Românească, București, 1973.
- Martinescu, Pericle, *Umbre pe pânza vremii*, Ed. Cartea Românească, București, 1985.
- Martinescu, Pericle, *Excursie în Ciclade*, Ed. Europolis, Constanța, 1996.
- Martinescu, Pericle, *7 ani cât 70*, Jurnal 1948-1954, Ed. Vitruviu, București, 1997.
- Martinescu, Pericle, *Visul cavalerului*, Editura Ex Ponto, 1998.
- Martinescu, Pericle, *Figuri în filigran*, Ed. Albatros, București, [1999](#).
- Martinescu, Pericle, *Odiseea editării „Poeziilor” lui Eminescu în prima sută de ani, 1884 - 1984*, Ex Ponto, Constanța, [2000](#).
- Martinescu, Pericle, *Existențe și creații literare*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2001.
- Martinescu, Pericle, *Jurnal intermitent*, Ed. Ex Ponto, Constanța, 2001.
- Martinescu, Pericle, *Balada morții lui Edgar Poe*, Ed. Ex Ponto, 2003.
- Martinescu, Pericle, *Vulcanul iubirii - Confesiune patetică-pagini de jurnal intim (1939)*, Editura Ex Ponto, 2004.
- Martinescu, Pericle, *Uraganul istoriei - Pagini de jurnal intim - Anul 1940*, ediție îngrijită de Ioan Popișteanu, Editura Ex Ponto, Constanța, 2005.
- Martinescu, Pericle, *Uraganul istoriei - Pagini de jurnal intim - Anul 1941-1945, Bombe și boemă*, ediție îngrijită de Ioan Popișteanu, Editura Ex Ponto, Constanța, 2007.

Referințe critice și teoretice, cărți

- Andono, T.W., *Teoria estetică*, Trad. Din limba germană de Andrei Corbea, Gabriel H. Decuble, Cornelia Esianu, Coordonare, revizie și postfața Andrei Corbea, Editura Paralela45, Pitesti, 2006.
- Bachelard, Gaston, *Poetica reveriei*, Trad. din limba franceză de Luminița Brăileanu, Prefață de Mircea Martin, Editura Paralela 45, Pitești, 2005.
- Barthes, Roland, *Romanul scriiturii. Antologie*. Trad. A. Babei, Editura Univers, București, 1987.
- Bloom, Harold, *Canonul occidental. Cărțile și Școala Epocilor*, ediția a II-a, într-o nouă versiune, traducere din limba engleză de Delia Ungureanu, prefață de Mircea Martin, Grupul Editorial Art, București, 2007.
- Călinescu, G., *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Minerva, București, 1982.
- Cioculescu, Șerban, Streinu, Vladimir, Vianu, Tudor, *Istoria literaturii române moderne*, Editura Eminescu, București, 1985.
- Cioran, Emil, *Schimbarea la față a României*, Editura Humanitas, București, 1993.
- Crohmălniceanu, Ovid, S., *Literatura română între cele două războaie mondiale*, I, Ed. Minerva, București, 1967.
- Durand, Gilbert, *Structurile antropologice ale imaginarului*, Trad. Marcel Aderca, Ed. Univers, București 1977.
- Eco, Umberto, *Opera deschisă*, Editura Paralela 45, Pitești, 2006.
- Iosifescu Silviu, *Literatura de frontieră*, Ed. Enciclopedică română, București, 1971.
- Lovinescu, Eugen, *Critice I*, Editura Minerva, București, 1982.
- Northrop, Frye, *Anatomia criticii*, Trad. de Dominica Sterian și Mihai Spărosu, București, Ed. Univers, 1972.
- Pavel Toma, *Gândirea romanului*. Traducere de Mihaela Mancaș, Ed. Humanitas, București, 2008.
- Rotund, Nicolae, *Critica de la margine la centru*, Editura Ovidius University Press, Constanța, 2005.
- Tiu, Ilarion, *Mișcarea legionară după Corneliu Codreanu. Regimul Antonescu (ianuarie 1941-august 1944)*, Editura Vremea, București, 2007.
- Tiutiucă, Dumitru, *Complexe, sindromuri, defecte*, Editura Europolis, Galați, 2004.
- Tiutiucă, Dumitru, *Teoria și practica operei literare, Seminar de literatură*, Ed. Timpul, Iași, 2006.
- Valette, Bernard, *Romanul. Introducere în metodele și tehnicile moderne de analiză literară*, traducerea de Gabriela Abăluță, Ed. Cartea românească, 1997.
- Zăciu, Mircea, Papahai, M., Sasu, A., *Dicționarul scriitorilor români, M-Q*, Editura Albatros, București, 2001.

Referințe critice și teoretice în periodice

- Lahovary, Paul, *Pericle Martinescu: Sunt frate cu un fir de iarbă*, Revista fundațiilor, nr. 5, 1 mai 1941.
- Iorgulescu, M., *Ispita memorialistică*, în Caiete critice, nr. 1-2/1987
- Glodeanu, G., *Poetica autenticității*, în „Steaua”, nr. 4-5, 1994.
- Săndulescu, Alexandru, *Un jurnal sentimental și politic*, în România literară, nr.10/2003
- Rotaris, Florian, *Dicționarul „lui Simion” – o lucrare inegală și plină de omisiuni (VII)* Observator cultural, Nr. 41 (298) / 8-14 decembrie 2005
- Text/image/metatext*, nr. 1 (10), anul IV, ianuarie-martie 2010, Ed. Ex Ponto, Constanța
- România literară, nr 39/1999, Iordan Datcu, *Lectura la zi: Între acțiune și contemplație*, Ed. Ex Ponto, Constanța, nr 1 (10), (Anul IV), ianuarie - martie 2010.
- Matache, M., *Interviu luat Antoanetei Martinescu, pe care Pericle a considerat-o sora mai mică*, în Revista Ex Ponto, nr. 2(31), anul IX, aprilie-iunie, 2011.
- Ciocârlie, L., *Dosar critic: însemnări despre corespondențe*, România literară, nr. 18, supliment, 2012.

Referințe critice și teoretice, site-uri

- http://www.romlit.ro/filigranul_amintirii
- http://www.romlit.ro/modelul_lovinescian
- http://www.romlit.ro/pericle_martinescu
- http://www.romlit.ro/un_jurnal_sentimental_i_politic
- http://www.romlit.ro/cum_a_fost_editat_eminescu